

notariis perquiri et litteris mandari curavit, templa arasque supra illorum exuvias extruxit, imagines ad viventium exemplum atque præsidium exposuit, hymnos et psalmodiam instituit, et quoniam soluti e corpore rapiuntur in vitam meliorem ac sempiternam, diem obitus consuevit appellare *natalem*. Ad hæc diem qua apostolorum princeps, cum Antiochiæ, tum Romæ sedere cœpit, ac diem pariter consecrationis pontificis vel episcopi, potiori jure, quam inaugurationis Cæsarum et Augustorum, coli annua celebritate mandavit. Templorum item dedicationis diem inter festa referre voluit, retento veteri nomine Encæniorum, quod extat I Mach., iv, 59, et Joannis x, 22, et significat *innovationem ἀπὸ ἐργαυλίας*, propterea quod Esdras mense Adar, Salomon mense Tisri et Judas Machabæus mense Casleu, purgato innovatoque templo jerosolimitano, indixerant Encæniorum solemnia.

Nec studuit solummodo Ecclesia in hujusmodi festis quidquid superstitiosum est abolere; sed ulterius ritus quosdam gentilium, qui vix eradicari poterant, consimili, sed religiosa cæremonia correxit. Etenim in festo Purificationis Deiparæ, quod festum Græci ὑπαπαντήν, id est, *occursum* appellant, quoniam tunc Simeon obviam Christo processit; instituta fuit a Gelasio aut a Sergio R. P. benedictio candelarum adversus lustrationes *amburbales*, quibus ethnici accensis facibus ut justa persolverent, diis manibus urbem expiabant seu februebant; sive, ut aliis placet, ad eliminanda lupercalia, quæ *februa sacra* vocitabantur, et a quibus secundus mensis dicitur februarius. Kalendis quoque Augusti, qua die consecrata fuit ædes Martis et celebrabatur Claudii imperatoris nativitas, dedicatus est Titulus Æquitii, et S. Petri Vincula majori veneratione honorari cœperunt, ut in desuetudinem abirent memorata Claudii et Martis solemnia. Sunt denique multi qui Natalem Domini alligatum putant VIII kal. januarias, quoniam ipso die colebant ethnici Solis nativitatem; quibus tamen in aliam diem ortum Solis justitiæ et Salvatoris mundi relegantibus, nequaquam possumus assentiri.

Singulos dies enumerare supervacaneum est; quisquis enim

in Cædaria romanæ Ecclesiæ conjiciat oculos, percipiet illorum numerum. In antiquioribus vero cædariis desideratur festum Trinitatis, quarto decimo sæculo institutum a Joanne XXII. Ideo namque præcedentibus sæculis non colebatur SS. Trinitatis festivitas, quoniam repetito Trisagio, aliisque precibus quotidie eam adoramus. Asserendum est idem de festo Sacratissimi Corporis Christi, quod etsi diebus singulis immolamus, ejusque institutio recolitur feria V Majoris Hebdomadæ, solemniori tamen ritu celebratur ab universa Ecclesia ab anno 1264, ex Urbani IV constitutione. Inter B. M. V. festivitates recentiores sunt Præsentationis, quæ in occidentali Ecclesia cœpit anno 1372, et Conceptionis, quam, post Sixti IV et Pii V decreta, religiose ac solemniter celebrari mandavit anno 1708 Clemens XI. Incepit solemnitas omnium sanctorum, sedente Bonifacio IV ad summum pontificatum evecto, an. 608. Is enim Pantheon, quod M. Agrippa in honorem omnium deorum ædificaverat, consecravit in cultum B. Virginis omniumque martyrum. Festorum deinde numerum pietas fidelium sacrorumque antistitum religio adeo multiplicavit, ut desit modo tempus singula recensendi.

Inter dies festos quidam peculiari, nunc antiquato, vocabulo distinguuntur. Legimus enim alicubi *Festum Architriclini*, quo nomine appellabatur dominica secunda post Epiphaniam: *Festum Stellæ* sanctorumque luminum, videlicet ipsam Epiphaniæ celebritatem: *Festum epularum*, id est, cathedræ S. Petri Antiochenæ, in qua ethnici convivia agebant ad sepulchra parentum. Festum *divisionis apostolorum*, die 15 julii, quo fertur in diversas mundi provincias illos abiisse.

CAPUT IV.

DE HEBDOMADA, SABBATO ET DIE DOMINICA.

Hebdomas ab ἑβδομος, *septimus*, est septem dierum spatium, unde et *septimana* appellatur non vulgari tantum consuetudine, sed etiam in Cod. Theodos., lib. V *De spectac.* Hebræi item spatium illud dierum vocant *Sciabuh* a radice

Sciabah, septem. Hinc aliquando dies septimus hebdomada dicitur, ut in libris Josephi animadvertit illustris Vossius, et vicissim nomen *sabbati*, quod significat diem septimam, interdum usurpatur ad significandam hebdomadam. Ita Marci xvi, 2, habetur sanctas mulieres ad Christi monumentum venisse *valde mane una sabbatorum*; et pharisæus, Lucae xxviii, 12, aiebat: *Jejuno bis in sabbato*; ac prima hebdomadæ dies vocatur *prima sabbati*, Matthæi xxviii, 1, et Marc. xvi, 9. In quibus aliisque locis certum est, nomen *sabbati* pro tota septimana usurpari.

Non solum hebdomadas dierum, verum etiam hebdomadas annorum legimus in sacris Bibliis et in Hebræorum commentariis. *Numerabis* (ita Levit. xv) *quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt annos 49, sanctificabisque annum quinquagesimum.* Singularum autem harum hebdomadarum annus septimus est annus ille sabbaticus, de quo lex Mosis eodem capite Levitici v, 4: *Septimo autem anno sabbatum erit terræ, requietionis domini, agrum non seres, et vineam non putabis.*

Inter hebdomadas annorum celeberrimæ sunt illæ septuaginta, quibus Daniel propheta, cap. ix, 24, tempus futuræ redemptionis definierat. Quarum sententia eorum, qui Dominum cruci suffixum arbitrantur anno vul. æræ 29, talis esse debet partitio, ut harum hebdomadarum initium statuatur in anno 457 ante æram christianam; hebdomada septuagesima, quam propheta dixit decisam esse et abbreviatam, inchoata sit anno ejusdem æræ 26, et in dimidio hebdomadæ, scilicet post alios tres annos, Christus occisus fuerit, prædicto nimirum anno 29. Enimvero si annis 457 addamus annos 29, resultat summa annorum 486, atque annus quadringentesimus octuagesimus sextus est dimidium hebdomadis septuagesimæ. Nam septuaginta hebdomadæ annorum sunt anni 490.

Ab annorum hebdomada ad hebdomadam dierum revocemur oportet. Insignitur hæc enim in epistolis romanorum pontificum, et in libris ritualibus, necnon apud historicos, nominibus quibusdam peculiaribus. Atque hebdomada præcedens domi-

nicam resurrectionis, a Græcis Latinisque vocatur *ἑβδομας μεγάλη*, *hebdomada major*, ob maxima ecclesiarum officia: *indulgentia* item ob pœnitentium absolutionem. Vocatur quoque *hebdomada pœnalis et laboriosa* propter Domini passionem. Rursus *hebdomada authentica* in monumentis Ambrosianæ basilicæ. Tertia post Pascha dicitur *hebdomada expectationis*, quod per id temporis Spiritus sancti expectetur adventus. Quarta hebdomada Quadragesimæ, cujus sabbato sacre habentur ordinationes, in Gelasii I, Innocentii III aliorumque pontificum litteris *hebdomada mediana* vocatur. Hebdomadæ autem reliquæ, ut *Paschalis, in Albis, Pentecostes*, pronuntiato dumtaxat nomine innotescunt.

Nomina septem dierum e quibus conflatur hebdomada sunt cuique notissima. Eorundem nominum origo inde repetitur, quod singulis diei horis ethnici præesse putaverint unum ex septem sideribus, quæ sunt Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jovis, Venus, Saturnus, adeo ut primæ horæ diei primi præsit Sol, secundæ Luna, tertiæ Mars, etc.; et primæ autem horæ secundi diei Luna, primæ horæ tertii diei Mars præsit, atque ita deinceps. Quare a planeta aut sidere horæ primæ habet dies, ut appellatur dies Solis, dies Lunæ, dies Martis, etc. Legantur Dio, lib. XXXVII, et Philander, lib. IX *Not. in Vitruvium*. Verum, ut supra monuimus, ecclesiastici ex decreto Sylvestri his nominibus, ortis vel ex pythagoricis subtilitatibus, vel ex commentis Ægyptiorum, commune Feriarum nomen substituerunt, ita tamen ut primam diem hebdomadæ appellent *dominicum*, septimam *sabbatum*.

Sabbati etymologiam deductam a *Sciabah, septem*, tradidimus supra; sed repetita a *Sciabat* significat *cessationem et requiem*; atque hoc pacto non totam denotat hebdomadam, sed diem septimam, in qua Deus *requievit ab omni opere, quod patraverat*, Gen. ii, 2. Hinc Judæi creationis memores sabbatum colebant, juxta legis præceptum, Exodi xx, 2, et Deut. v, 14. Persius, Sat. 5, Judæos irridens, horum festa vocat *sabbata recutita*, et Rutilius ad Numantianum, lib. I, inquit: « Septima quæque dies turpi damnata Vetro; » Ovidius pariter, in

libro I *De arte amandi*, « Culta Palæstino septima festa viro. » Sabbatum anno dominicæ Passionis incidens in hebdomadam azymorum, dicitur *Magnus dies*, Joan. XIX, 31; non quod fuerit ipsa Paschæ solemnitas, sed quia populus cum victimis pacificis per totam azymorum hebdomadam templum adibat. Dies vero, hoc præcedens sabbatum, vocatur *Parasceve*, Marci XV, 42. Est autem παρασκευή idem ac *præparatio*; nam Judæi feria sexta post meridiem parant cibaria, mensasque sternunt pro die proximo. Hujus rei causa dies emortalis Christi dicitur in Evangelio παρασκευή τοῦ πάσχα. Commemoratur Lucæ VI, 4, sabbatum δευτέρου πρωτον, *secundum primum*. Disceptatur adhuc quodnam sabbatum indiget evangelista; sed inter varias interpretationes illam existimamus probabiliorem, quæ tradit sabbatum δευτέρου πρωτον fuisse quod immediate sequebatur secundum diem azymorum, quasi diceretur, ἀπὸ τῆς δευτέρας πρωτον, *primum post diem secundum*.

Sabbati in diem dominicum translata festivitas fuit abrogatio legis quantum ad determinationem diei, non quantum ad cultum divinitatis, divinorumque beneficiorum contemplationem. Cum enim dies dominica sit illa, in qua Deus mundum condidit, in qua Christus resurrexit, et in qua Spiritus sanctus descendit super apostolos, in cultu ejusdem diei commemoratur beneficium creationis, cujus gratia observatio sabbati primitus fuerat indicta, et memoria repetitur peracta redemptio, et sanctificatio animarum, ita ut in hujus festi observatione perficiatur, non defraudetur finis præcepti: *Memento, ut diem sabbati sanctifices*.

Præ cæteris dominicis præcipuam venerationem expostulant dominica Paschatis et Pentecostes. *Pascha* etymologiam sortitur a radice *Pasach*, *transivit*, non ut quidam existimarunt, a verbo græco πάσχω, *patior*. Hebræi solemnissimam habuere Paschatis celebritatem, exeunte luna 14 mensis Nisan, id est, vespera diei quartæ decimæ, unde initium sumebat dies XV legalis, in cujus nocte angelus pertransiens exterminavit primogenitos Ægyptiorum. A quo transitu prima dies azymorum Phase vel Pascha appellatur; legatur caput XII Exodi. Qui in

Paschate celebrando eamdem lunam 14 observabant, *Quartadecimani* dicti sunt: eosque traditione derivata ab apostolis secundo Ecclesiæ sæculo S. Victor I, et anno 325, nicæna synodus proscripsit, lata lege, ne alio quam dominico die Pascha ubique gentium celebraretur, quod saluberrime institutum est, ne christiani Judæis communicare viderentur, nec Agni typici, sed Christi, qui Pascha nostrum immolatus est, mysteria sacra recolerent.

Eodem plane modo *Pentecostem*, sive diem quinquagesimum, quem colebant Judæi in memoriam legis datæ in monte Sinai, quinquagesimo die egressionis ex Ægypto, christiani colunt die quinquagesima post dominicam resurrectionis, ob divini Spiritus charismata apostolis distributa. Est enim Πεντηκοστή idem ac *Quinquagesima*, ac recte hoc nomen ob dierum numerum quadrat in Pentecostem christianam, haud secus, ac ἑορτὴ ἑβδομάδων, *festum hebdomadarum*, et ἡμέρα τῶν νέων, *dies novorum*; quibus nominibus, Exodi XXXIV, 22, juxta versionem LXX insignitur Pentecostes judæica.

CAPUT V.

DE MENSIBUS VARIARUM GENTIUM ET ROMANORUM PRÆSERTIM.

Sequitur, ut dicamus de mensibus, quorum nomen venit a *metior*, ut docet Cicero, lib. II *De nat. deor.*, vel ut Varroni et Isidoro placuit, a μήναι, id est motus et lunæ decursus, vel etiam ab Hebræorum radice *Manah*, quod est *numerare*. Est itaque mensis spatium illud temporis quo luna suum peragit cursum, sive anni pars duodena.

Hebræorum menses sunt¹:

¹ Annus Hebræorum civilis incipit a septimo mense ecclesiastico *Tirsi*. In hebræo kalendario hæc festa recensentur. *Nisan* die I, jejuniium ob mortem filiorum Aaron. X alterum ob Mariæ obitum, et eligebatur eo die agnus mactandus in Paschate. Celebrandum istud erat die 14 ad vesperam. XV, prima dies Azymorum. XVI, *Homer*, seu oblatio novi manipuli: hinc supputabantur dies Pentecostes. XXI, ultima solemnitas Azymorum. XXVI, jejuniium ob mortem Josue.

Jar die X, jejuniium ob captam Arcam. XIV, Pascha celebrandum ab iis

Nisan olim Avib, ita appellatur ab *Aviv*, *Spica*, quoniam eo mense incipit segetum spica virescere.

Jar.

Sivam.

Tammus.

Ab.

Ehul.

Tisri, dictus olim *Ethanim*.

Marschewan.

Casleu.

Thebet.

Schebat.

Adar.

Veadar, sive *Adar* secundus.

qui celebrare non potuerunt superiori mense. XXVII, jejunium ob mortem Samuelis.

Sivam die VI *Pentecostes*, seu festum hebdomadarum. XXIII, jejunium ob defectionem decem tribuum sub Jeroboamo. XXV, jejunium aliud ob quorundam rabbinorum cædem. XXVII, tertium jejunium ob combustum Haninam cum libro Legis.

Tammus die XXVII, jejunium ob fractas tabulas Legis, aliaque posteriorum temporum infortunia.

Ab die I, jejunium ob mortem Aaron. IX, jejunium alterum ob incensum cum urbe templum, primo a Chaldæis, secundo a Romanis.

Ehul die XVII, jejunium ob mortem exploratorum terræ Chanaan. XXI, ἐξιοφορία, nempe delatio lignorum ad Templum.

Tisri die III, jejunium ob necem Godoliæ et Judæorum in Maspha. V, jejunium ob mortem 20 Israelitarum, et Achiba filii Joseph. VII, jejunium ob conflatum vitium, inflictumque propterea gladium. X, jejunium *Kipurim*, seu expiationis. XV, *Scenopegia*, sive festum Tabernaculorum. XXI, ὁ δχοφορία, festum Romanorum. XXIII, Legis et Mosis festiva memoria. Dedicatio item templi Salomonis.

Marschewan die VI, jejunium ob exsæcatum Sedechiam, ejusque filios a Nabuchodonosor interfectos. XXVII, Jove, sive pluviae in autumnio tempestivæ petitio.

Kislen die VII, jejunium ob combustum a rege Joachin volumen conscriptum a Baruch. XXV, *Encænia*, vel dedicatio Templi, festumque Luminarium.

Thebet die VIII, memoria legis in Græcum sub Ptolomæo rege conversæ, cum jejunio. IX et X, dies afflictionis ob obsidionem clademque Jerusalem sub rege Babylonis.

Schebat die VIII, mortis justorum, qui exstiterunt sub Josue, lugubris cum jejunio recordatio. XXIII, jejunium propter idolum Michææ, concubinam violatam in Gabaa, motusque Israelitarum contra tribum Benjamin.

Horum singuli a neomeniis inchoantur, et quoniam menses lunares sunt, ac breviores solaribus, post tertium annum, Judæi lunationem unam addunt, sive mensem decimum tertium, quem vocant *Adar* secundum.

Nomina mensium apud Ægyptios sunt :

Thoth.

Paophi.

Athyr.

Chojac.

Tybi.

Mechir.

Phamenothe.

Pharmuthi.

Pachon.

Payni.

Epiphi.

Mesori.

Quorum mensis primus, id est, *Thoth*, cum primum vagus et mobilis foret, capta a Cæsare Augusto Alexandria, anno U. C. 724, ante æram christianam 30, fixus est die 29 augusti, ut colligitur ex Dione, lib. LI *Rom. Hist.*

Atticorum sive Atheniensium mensium ista sunt nomina :

Hecatombæon.

Metagitnion.

Bædromion.

Memacterion.

Pyanepsion.

Posideon.

Gamelion.

Anthesterion.

Elaphebolion.

*Munichion*¹.

Adar die VII, mors Mosis atque jejunium. IX, jejunium ob contentiones inter discipulos Sammai, et Scholam Hillel. XIII, lætitia, ob interfectum Nicanorem. XIV et XV, festa Sortium.

¹ Scribendum *Munychion*, μουνυχίων.

Thargelion.

Scirrhophorion.

Primus mensis atticus, videlicet Hecatombæon, initium ducebat a neomenia proximior, solstitio æstatis paulo post idus Junias, dum sol octavam partem Canceri transmittens ad inferiores circulos incipit remeare.

Apud Macedones menses vocabantur :

Xantichus.

Artemisius.

Dæsius.

Panemus.

Lous.

Gorpiæus.

Hyperberetæus.

Dius.

Apellæus.

Audinæus.

Perivius.

Dystrus.

Horum mensium primus *Xanthicus* concurrat cum Nisan Hebræorum, *Hyperberethæus* cum Tisri, et Adar cum *Dystro*, ut constat ex Flavio Josepho, lib. II *Antiquit.*, cap. vi, et lib. III, cap. ix. Ab *Hyperberethæo* annum auspicabantur Syro-Macedones, a *Dio*, quidam alii inter Europæ fines.

Persarum menses sunt qui sequuntur :

Pharavardin.

Adarpahaschth.

Chardad.

Thirmeh.

Meredemeh.

Schaharimeh.

Meharmeh.

Abenmeh.

Adarmeh.

Dimeh.

Benmeh.

Asphandar.

Hi omnes menses sunt dierum 30, postremo autem mensi addunt quinque dierum epagomenas, sive appendices. Progreditur vero *Pharavardin* a neomenia mensis Ægyptii Chojac.

Menses Armeniorum :

Sahami.

Theri.

Cagutsch.

Arats.

Mahich.

Arich.

Ahili.

Mariri.

Marchats.

Harvatsis.

Nawasari.

Huri.

Neomenia Sahami concurrat cum sexta die mensis Ægyptiorum Chojac.

Hagarenorum et Arabum isti sunt menses :

Muharam seu *Moarram*

Tzepharu aut *Safar.*

Rabiù Evel sive *Rabiah primus.*

Rabiù Achir vel *Rabiah secundus.*

Giumadi Evel, alias *Giomada.*

Giumadi Achir.

Rezeb aut *Regiab.*

Sahaben aut *Schaban.*

Ramadhan.

Schewal vel *Shaval.*

Dul, *Kaidathi*, *Silcade* aut *Doul Kadah.*

Dulhaga, *Silchize* aut *Doulhegiab.*

Sunt omnes lunares¹; cumque nullos addant dies, ut annos

¹ Primus scilicet *Muharam* dierum 30, secundus *Tzepharu*, dierum 29, et

suos exæquent solaribus, variat apud Hagarenos initium anni, seu mensis *Muharan*, qui anno primo Hegiræ, Christi 622, incidit in diem 16 mensis julii.

Romanorum menses, ut modo enumerantur, cuique sunt noti. Romulus tamen ex decem mensibus annum constituit dierum 304, januario et februario seclusis. Hos duos menses Numa addidit, qui annum instituit dierum 354. Duodeno hoc numero usus est etiam Julius Cæsar, ad dies 365 annum protrahens. Qui ergo in anno Romuleo primus erat Martius, a Marte, quod is pater Romuli credebatur, nomen accepit. Januario autem Numa Pompilius affixit anni primordia, deferens honorem Jano, quem aiebant colendæ terræ, quam belligerendi fuisse studiosiorem, et volens a re bellica ad agriculturam Romanos transferre. Februarium a Februo, deo lustrationum, denominari adnotavimus cap. II. Aprilem, quasi Aphrilem, ἀπὸ ἀφρός, *spuma*, ex qua nata Venus, cui mensis iste fuit sacer, vel potius *quod annum aperiatur*, dictum volunt; maium vel a majoribus, vel a Maia, matre Mercurii, et junium a junioribus, sive a Junone. Quinctilis, sextilis aliique a numeris sortiti sunt nomina; quanquam lege M. Antonii quinctilis appellatus sit *julius*, in honorem Julii Cæsaris, nati eodem mense; et sextilis dictus sit *augustus*, in honorem Augusti, qui sextilis mense iniit consulatum, tres egit triumphos, Ægyptum devicit et civilibus bellis finem imposuit.

Apud Latinos mensium dies kalendis, nonis et idibus distinguuntur. Kalendæ a καλῶ dietæ sunt, quod olim ad primum lunæ adspectum sacrificio peracto, pontifex ad curiam Capitolii vocata plebe pronuntiabat, quot numero dies usque ad nonas superessent, aut quinquies, aut septies, repetito verbo καλῶ, id est *voco*. Hinc prima dies, ex iis quæ calarentur, *kalendæ*, et curia, ad quam plebs vocabatur, *Curia Calabra* fuit nuncu-

sic deinceps. Addita hisce mensibus nomina sunt variæ tantummodo pronuntiationis. Necessarium non duximus alia mensium nomina apud veteres reperta transcribere. Ea accurate collegit in suis *Institutionibus ad studium antiquitatis*, Everardus Audrichius, Sclarum Piarum omnium, ut puto, qui de hoc argumento scripsere, novissimus.

pata. Nonæ vero a nova lunæ observatione, seu potius quod incidant in diem nonum ante idus, auctore Varrone, lib. V *De LL.* appellatæ fuerunt. *Idus* denique etymon habet ἀπὸ τοῦ εἶδους, quod eo die in anno Romuleo luna plenam speciem ostenderet, vel a verbo Thuscorum *viduare*, id est, dividere, quoniam idus mensem dividunt ac findunt, ut inquit Horatius, libro IV, Ode II :

Idus tibi sunt agendæ,

Qui dies mensem Veneris marinæ, findit aprilem.

Qua ratione singuli cujusque mensis dies designentur, perspicue docent qui pertractant de calendario, atque ad memoriam juvandam tetrastichon quodam conscribunt. Hujus tamen loco placet nobis versus apponere ex Eclogario Ausonii Burdigalensis :

At nonas modo quarta aperit, modo sexta refert lux.
Sexta refert maii, octobris, martisque recursu,
Et qui solstitio sua tempora julius infert.
Cætera pars mensium quartis est prædita nonis;
Omnes vero idus octava luce recurrunt.
Post idus, quas quisque suas habet ordine mensis,
Diversæ numero redeunt variante kalendæ.

CAPUT VI.

PERTRACTATUR DE ANNO, DE JUBILEO ET DE SÆCULO.

Annum dici, quasi majorem circum, sicut annulus minor circulus dicitur, Varro, Servius aliique tradiderunt. A Græcis tamen, qui annum ἔννον appellant, nomen hoc derivasse censet Festus Pompeius; nec desunt, qui illud arcessant *ab innovatione*, sive ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, uti observat laudatus Servius ad versum Virgilio, *Æn.* I :

Triginta magnos volvendis mensibus orbes.

Est itaque annus, tempus quo sol zodiacum percurrit, revolvitur, et cursum iterum innovat.

Unde veteres duxerint annorum initia, diximus cap. præcedenti. Sed animadvertendum est Judæis duplicem esse annum : sacrum, qui incipit à Nisan, ut habetur Exodi XII, 2 : *Mensis*